

LANSELOOT VAN DENEMARKEN

Ontleding en commentaar

DOOR

Drs. J. NOTERMANS
lid der Maatschappij

Eerbiedig opgedragen aan Dr. C. de Baere

I. EEN WOORD VOORAF

De uitvoerige beschouwingen in de jongste jaargangen van het Leidse tijdschrift door B.H. Peteri en G.A. van Es tonen duidelijk aan, hoezeer de abele spelen de belangstelling voor inhoud en vorm gaande houden.

Als verrassing mag zeker gelden de beklemmende stelling van W. van Eeghem, die in de persoon van Jan Dille, een Brussels rederijker, de auteur van de veel omstreden wereldlijke spelen meent ontdekt te hebben.

Uit de rijke bibliografie zij hier afzonderlijk vermeld de uitvoerige studie van Aloys de Maeyer, Middeleeuws romantisch toneel, of van drie abele spelen, die voor ons doel speciale belangstelling verdient op blz. 49-60 en van blz. 152-162.

Over « het dramatisch conflict » handelt indringend prof. dr. J. van Mierlo, S.J. in Verslagen en Meded. der K.Vl.A., 1942, blz. 339-357. Prof. dr. Robert Guiette heeft Lanseloot en de abele spelen nog eens op het internationale forum gebracht in de « Mélanges d'Histoire et du Théâtre du Moyen-Age et de la Renaissance, offerts à Gustave Cohen, professeur honoraire en Sorbonne par ses collègues, ses élèves et ses amis » (Paris, 1950, pp. 229-239).

Van dezelfde auteur is in de noordelijke Nederlanden te weinig bekend de typografisch fraai verzorgde editie « Lancelot de Danemark, drame du quatorzième siècle. Traduit du Moyen-Néerlandais par Robert Guiette » (Bruxelles, 1948). De inleiding is alleszins lezenswaard. Boven de tekst staat « La belle Histoire de Lancelot de Danemark qui aime une damoiselle du service de sa mère ».

In de vertaling heeft de Gentse hoogleraar bewust archaisch Frans gebezigd.

Verdienstelijk is de verzorging der « Altflämische Spiele nach

dem Urtekst neu erstellt» door Wolfgang Cordan: Jedermann, Lancelot un Sanderein, Mariechen von Nimwegen (Düsseldorf, Köln, z.j. 1950 of 1951), blz. 45-75 staat de vertaling afgedrukt onder het opschrift «Ein edeles Spiel von Lancelot von Dänemark und der schönen Sanderein».

Aan het album-prof. dr. Frank Baur, 2e deel (1948) stond prof. dr. René Verdeyen een bijdrage af «Literaire reminiscencies bij de Rederijkers» (cf. inzonderheid blz. 335).

Waarschijnlijk heeft niet iedereen kennis kunnen nemen van het hoorspel Lanceloot van Denemarken op dinsdag 14 november 1950, onder regie van Willem Tollenaar, ingeleid door Anton van Duinkerken, en uitgezonden door de K.R.O. te Hilversum (cf. Katholieke Radio Gids 23e jg., 1950, 12 nov. (nr. 46), blz. 5 en 22).

Een prijzenswaardige vertaling leverde Fr. Closset met «Le Jeu d'art de Lancelot de Danemark, comment il s'éprit d'une jeune fille qui était au service de sa Mère» (cf. Joyaux de la littérature flamande du Moyen-Age, Bruxelles, 1949, pp. 167-188).

Interessant zijn de «Religious implications in the Abele Spelen of the Hulthem Manuscript» van Hope Traver, in The Germanic Review, volume XXVI, number 1, February 1951, pp. 34-49.

Met zijn dissertatie «Le Théâtre profane sérieux en langue flamande au Moyen-Age» heeft Frank G. van der Riet aan de universiteit van Parijs de doctorsbulla verworven. Aan «Le Jeu de Lanceloot van Denemarken» zijn pp. 57-76 gewijd. Hij stelt o.m. vast «une maturité de conception», die men in Esmoreit en Gloriant nog niet aantreft. Van beide stukken onderscheidt Lanceloot zich, doordat de handeling «dans une certaine mesure, (est) subordonnée à la peinture des sentiments». Dit laatste noemt Van der Riet terecht «but primordial». Daardoor wint de actie «en unité et en conformité à la logique». Het toeval speelt slechts een geringe rol¹, wat «un mérite exceptionnel» mag genoemd worden.

Vóór alles is dit abel spel «une œuvre de psychologie et comme telle il atteint une profondeur et une subtilité rares au Moyen-Age». Op grond hiervan waardeert Van der Riet het stuk als «rare et originale».

Behalve de komische noot van de boswachter is de «ton général de la pièce... tragique, et elle abonde en scènes poignantes». Veel lof zwaait hij de onbekende kunstenaar toe in dezer

(1) G. KALFF daarentegen roemt het volledig kleine drama, waarin de eenheid van handeling overal zuiver bewaard is, al heerst het toeval «met soevereine macht» (blz. 28 van zijn 2e deel van de Geschiedenis der Nedl. Letterkunde).

voege: « Il se révèle, dans cette pièce, une technique très développée, et nous l'admirons d'autant plus qu'elle date d'une époque où le critique dramatique n'existait pas » (p. 76).

Uit de Groningse « school », waarvan prof. dr. G. Overdiep de auctor intellectualis moet genoemd worden, stamt de dissertatie van diens discipel en opvolger G.A. van Es, waarin op talloze plaatsen de abele spelen in syntactisch opzicht worden bekeken.

Op zijn beurt heeft Van Es een zijner studenten, G. Stellinga, aan het werk gezet, wiens monnikenarbeid een bekroning vond in het proefschrift « De Abele Spelen, zinsvormen en zinsfuncties » (Groningen, Djakarta, 1955).

Thans moge een uitvoerige weergave met kritische opmerkingen nogmaals een proeve tot belichting wezen.

II. ONTLEDING EN COMMENTAAR

De voorrede opent traditioneel met een gebed tot God en, zeer nadrukkelijk, tot de Regina Caeli, de Moeder-Maagd Maria.

Beknopt ontvouwt de auteur de gang van het spel. Van de dramatis personae duidt hij er slechts drie aan, nl. een niet met name genoemde edelman; zijn moeder en een jonkvrouw, Sanderijn. Van elk geeft hij een bondige karakterisering en laat de toehoorders tegelijk weten, dat door de gemene inborst van de moeder haar zoon talloze malen verwijten krijgt te slikken vanwege zijn verliefdheid op een dame van lagere afkomst. Het publiek verneemt ditmaal niets van de afloop, al laat de proloog genoeg verstaan, dat er een conflict zal komen met ongelukkige afloop.

Over de lotgevallen van de hoofdpersonen geen woord. Zelfs geen zinspeling op de trouwe dienaar Reinout, op de waarachtige edelman, waarmee Sanderijn zal trouwen, noch de geringste vermelding van de kluchtige, haast boers-komieke figuur van de boswachter.

Eén raadgeving krijgen de luisteraars vooraf: ze moeten nooit dit spel (en de wijze les straks) uit hun gedachten zetten. De kracht van de liefde, zoals zij in het Lanselootspel werkt, zal geen der aanwezigen ooit in deze hevige mate hebben zien werken. Met het gebruikelijke verzoek om stilte en aandacht besluit de prologospreker (misschien de kamerdienaar?) zijn toespraak.

Het eerste bedrijf opent met een klagende monoloog van Lanseloot, die zijn hart uitstort over de liefde die hem vervult.

Hij gloeit van minne voor Sanderijn, doch dit doet zijn moeder verdriet. Dag in dag uit verwijt die hem zijn gevoelens ten aanzien van een jonkvrouw, die op de maatschappelijke ladder enige trappen lager staat. Het schimpen en schelden lijkt echter olie op het vuur. Hij kan zijn aanbodene niet verloochenen en wordt telkens opnieuw getrokken naar Sanderijn. Teneinde zijn moeder zo min mogelijk reden tot ergernis te geven, wil hij de geliefde in 't geheim ontmoeten. Natuurlijk niet in het kasteel, doch als 't kan, onbespied in de luthof, en wel onder de boom der minnende paartjes, de eglantier. De kijkers en luisteraars hebben een reprise gehad van de voorrede. Ze hebben met de mannelijke hoofdfiguur kennis gemaakt en zijn voorshands vervuld van sympathie voor hem en met enige afkeer van zijn moeder.

Zonder het gewone « Waar zidi, » treedt Sanderijn, de schone, op. Met een christelijke en minzame groet bejegent zij hem, waarbij haar hoogachting en bewondering tot uitdrukking worden gebracht.

Lanseloot is gevoelig voor deze bewoordingen, repliceert en hoopt dat God beiden zal genadig zijn. Speciaal rekt hij op bescherming tegen lastertongen en treiterige liedjes, waarin zij aan bespottung zouden kunnen worden prijsgegeven.

Of zij hem raad wil geven in zijn problemen? De liefde tot haar is zo diep en hevig, dat hij vreest er aan te sterven. Het eerste profetisch woord, dat hij zal herhalen, en waarvan de vervulling komt in vers 928, wordt hier gesproken. De aanwezigen die scherp toeluisteren, kunnen dit vagelijk bevroeden en daardoor anticiperen op de droeve afloop.

Indien Lanseloot haar niet de zijne kan noemen, zal zijn leven er mee gemoeid zijn. Voor altijd zal hij zich verloren wanen.

Dat de edelman niet op een huwelijk doelt, zal blijken uit het nederig maar zeer besliste wederwoord. Zij begint met een categorische afwijzing. Weliswaar geeft zij toe genegenheid voor hem te voelen, doch er zijn twee factoren in 't spel, die een wettige verbintenis in de weg staan. Ten eerste is hij met een grote macht bekleed. Vervolgens is hij rijk begiftigd met geld en goed. Zij is van lagere adel. Om die redenen kan er van een huwelijk niets komen. Daar hoeven ze niet lang over te redeneren. Toegegeven, in mijn hart voel ik veel voor u. Maar om de « vriendin » van iemand te worden, daar denk ik niet aan. Voor niemand ter wereld, zelfs voor geen gekroonde vorst, zal ik mij ooit zo verlagen.

Bij alle weldenkenden onder het volk moet deze krachtige, beginselvaste houding waardering en instemming gevonden hebben, en men kan uit de standpunten nu al bijna besluiten, dat ze onverzoenlijk zijn: de ene partij denkt zich een « concubine », de andere, het hart hoogdragend, verwerpt dit denkbeeld te enenmale.

Zo gauw is Lanceloot niet van zijn stuk gebracht. Hij insisteert. Indien de schone maagd aan zijn wil en lust voldoet, zal hij dit weten te honoreren. Mogelijk blijft, dat er later een wetige band door een huwelijk gesmeed wordt.

Nog eens vleit hij de uitverkorene en smeekt om toeschietelijkheid. Of ze alvast met hem naar binnen wil gaan voor een tête-à-tête. Een kostbaar kleinood zal haar beloning zijn. Nooit heeft ze zo iets prachtigs gezien.

Tevergeefs. Karaktervast bedankt ze voor die « eer ». Fier mag ze zich maagd noemen en daarvoor is ze God in de hemel erkentelijk. Nog voor geen duizend goudstukken is ze te koop. Haar eer gaat en staat boven alles. Ook al bezit ze geen burcht of aardse goederen, en al is zij niet van hoge adel, of kan ze bogen op vooraanstaande edellieden onder haar familie, zij kent slechts één gedragslijn: haar reputatie en blazen onbesmeurd bewaren. Daarom geén bijzit van n'importe wie. Daartegenover is zij alleszins voór het koesteren van oprechte liefde zonder enige laagheid.

Bijna met een eed bezweert Lanceloot, dat hij het denkbeeld van gemeenheid verwerpt. Bij de Maagd Maria verzekert hij haar, dat er op Gods aardbodem geen jonkvrouw leeft, al is ze nóg zo schoon, nóg zo machtig, nóg zo met goederen gezegend, die in de schaduw van Sanderijn kan staan en vreugde schenken aan zijn hart.

Na deze enthousiaste exclamatie klinkt ineens weer een zachte, droeve toon: of ze hem dan in zijn desolate toestand laat treuren? Flemend streelt zijn stem: om medelijden te hebben en zich te vermeien in de heerlijke natuur, waar de vogeltjes tierelieren en de bloemen welriekend geuren. O, zij kan gerust zijn: hij heeft niets kwaads in de zin en aan laaghartigheid denkt hij absoluut niet.

De middeleeuwers wisten echter uit ervaring: « Im Walde fand so manche ihren Geliebten, und leicht war es da ihre Gunst zu erwerben »².

Sanderijn kijkt de veelbelover met een halfgeloken, ongelovig oog aan. Hoe dikwijls is het door ouders en anderen niet gerepeteerd: « Lichtgelovigen zijn zo menigmaal gedupeerd ». Hoe

(2) Dr. Alwin SCHULTZ, *Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger*, p. 652.

vaak heeft men niet kunnen constateren, dat vrouwen te schande zijn gemaakt tengevolge van te grote argeloosheid ten opzichte van het andere geslacht? Mij is geen enkele man bekend, in wie ik zoveel vertrouwen zou stellen, dat ik met hem ging spelemeien in het bos. Ik ben er heilig van overtuigd, dat mijn eer niet ongerept zou blijven.

Sommige mannen onder het publiek zullen blikken van verstandhouding gewisseld hebben. Menige maagd en getrouwde vrouw zal een herinnering aan eigen ervaring, of van horen zeggen, in de geest zijn gekomen, en hoofdknikkend instemming hebben betuigd.

Niet zo Lanseloot. Daarvoor houdt hij teveel van haar. Haar eer ontroven? Nooit, zelfs niet wanneer de gelegenheid zich zou voordoen. (Straks flitst wellicht dit zinnetje door 't hoofd, als zij zich in zijn macht bevindt en hij haar geweld aan doet).

Met een irreëel beeld wil hij dit bewijzen. Gesteld, dat zij beiden in een vreemd land vertoefden en ze door nooddrift zouden gekweld worden. Insteede het zo ver te laten komen, zou hij veeleer het dagelijks brood voor haar bedelen. (Maar de ridder van de geschaakte adellijke Beatrijs liet haar in de steek, toen het geld op was, denkt wellicht een opmerkzaam luisteraar).

Bij mijn eer als ridder, tegen uw wil in zou ik u nooit iets onderends aandoen.

Hoe interessant en pikant de menigte deze dialoog ook zal gevonden hebben, de dramaturg acht dit onderwerp voldoende belicht. Actie is er — behoudens een enkel sober gebaar — en gevarieerde gelaatsexpressie — niet geweest.

Sanderijn maakt resoluut een einde aan het onderhoud. Al te lang heeft hun gesprek geduurd. Wie weet, of ze niet bespioneerd zijn. ('n Zeer juiste anticipatie³ op het luistervink-gedoe van Lanseloots moeder). Afgunstigen zijn er altijd op uit, iemand door het slijk te sleuren. Verraders slapen nooit en zingen graag spotliedjes (net als in de 20e eeuw), liever dan iets goeds van de evennaaste te vertellen. Dat ligt nu eenmaal in de aard van giftige tongen (Instemmende beweging van vele toehoorders).

Om geen aanstoot te geven zullen we afscheid nemen en niet langer dralen. Met een variant op zijn gebed (58 v.v.) smeekt Sanderijn de goede God hem op alle levenspaden te beschutten en te zegenen. — Met deze heilwens laat ze de illustere baron alleen.

(3) In dit verband zij verwezen naar « *Handelings-aspecten in het drama* » door Jos. J.M. VAN DER KUN, Nijmegen, 1938; speciaal met betrekking tot Esmoreit wijzen we op blz. 57-59, 122-123, 162-163, 273, 305-307.

Weeklagend klinkt — haast onmenselijk jeremiërend — de droeve stem van de verliefde jongeling. Het verdriet hem, dat de schone jonkvrouw niet voldaan heeft aan zijn verlangen en lust. Dat spijt hem verschrikkelijk. Zijn voorstel om een wandeling in 't bos te maken, heeft ze verworpen. Vrouweneer schat zij veel hoger als goud. Aan heel haar houding heb ik gemerkt, dat zij een kuis leven leidt. Rechtschapen is haar inborst. Ik zou er niet tegen opzien met haar te trouwen (ook al bezit ze weinig geld of goed), indien ze slechts van hogere adel was. Haar gemoed is puur en eerzaam is haar hart. Wat jammer, dat ze niet toeschietelijk voor mij is en aan mijn lust wil voldoen. Dat maakt me ellendig.

Het gesprek en de alleenspraak hebben het publiek volkomen duidelijk gemaakt wie en wat de twee hoofdpersonen zijn. Beurtelings euphemistisch en onomwonden heeft Lanseloot zich uitgesproken voor een profiteren van de aantrekkelijkheden der schone hofdame. Hij is echter geen profiteur in triviale zin en beweert dan ook, dat hij niet aan bruut onteren denkt. Tweemaal zelfs oppert hij het denkbeeld van een werkelijk huwelijk. Daardoor is het aannemelijk, dat hij niet alle sympathie van de meelevende menigte verliest, doch, als zwakkeling toegevend aan zijn passie, hier en daar medelijden wekt.

Tot driemaal toe heeft het publiek uit deze jeremiade vernomen dat zij niet wil ingaan op de voorstellen van Lanseloot. Voor iedereen is daardoor duidelijk, dat zij een wilskrachtige natuur bezit en haar eer hooghoudt. Over de ridder zullen de meningen uiteenlopen: eensdeels zal men hem beschouwd hebben als een hopeloos verliefd jongmens, tuk op een escapaadje, anderdeels kan men de indruk gekregen hebben, dat hij 't ernstig meent, doch door drift beheerst wordt. Met al zijn jeremiëren is hij geen greintje gevorderd. Hulp van elders zal hem over dit dood punt heen moeten helpen. Die wil zijn moeder wel verlenen, onder voorbehoud.

«Wie is die vrouw?» vraagt de toeschouwer zich af, als hij haar ziet opkomen. Weldra zal hij vernemen, dat zij zich verlaagd heeft tot spionage. Van dichtbij heeft zij de ontmoeting en conversatie geobserveerd en zich geërgerd. Aan die ergernis geeft ze thans lucht. Zij verwijt hem de vrijage met iemand van lagere afkomst. Wat is dat voor een slappe houding met dat gejammer over iemand die zich weinig aan u gelegen laat liggen. Bah! Hoe kan een hooggeplaatst edelman zich zo verlagen en het oog laten vallen op een berooid-adellijke jonkvrouw? Ietwat wekelijk gaat Lanseloot hiertegen in. Hij prijst Sanderijns deugden

en hoedanigheden, zowel van haar uiterlijk als van haar innerlijk. Op zo'n ideale vrouw moest hij wel verliefd raken. Niet zodra ziet hij haar, of zijn hart staat in lichtelaaie.

Kortaf misprijst ze deze opvatting. Hij behoort iemand van gelijke rang en stand te kiezen, hij die kan bogen op hoge adel en zo'n prachtig leven voor zich heeft. Luister naar de raad van je moeder. Even gaat hij op haar denkbeeld in, doch in negatieve zin. In heel Europa zou ik niet weten waar een dame te zoeken die ik de voorkeur zou geven boven Sanderijn. Ik koester slechts één wens: haar de mijne te noemen, liefst met uw toestemming. Hevig leeft het verlangen in mij: haar tot mijn echtgenote te maken. Dat gaat bij mij boven alles wat mij aan aards geluk in de schoot zou kunnen vallen.

Is tot op dit moment de taal in hoofse trant gevoerd, het onomwonden uitspreken van zijn hartewens: met Sanderijn te willen trouwen, brengt de moeder tot een explosie. « Godvergeten ellendeling! schaaam jij je niet om verliefd te raken op 'n jonkvrouw van geringe adel? En dat terwijl je er aan iedere vinger één kunt krijgen uit de hoogste stand en de liefste en aantrekkelijkste in heel het hertogdom! »

't Is olie op het vuur. Op hoofse wijze, doch met volle overtuiging repliceert Lanseloot: « Liefde slaat geen acht op aardse bezittingen noch op hoge adellijke geboorte. Liefde zoekt slechts een gelijkgestemde inborst, een natuur die overeenstemt met de andere, zodat ze harmoniëren.

Meermalen heb ik horen voordragen, dat de Liefde een tweelingmoed zoekt. Al bezit de een veel geld en goed, en al is de ander daarmee schaars bedeed, de waarachtige liefde gaat haar gang.

Pure liefde staart zich niet blind op hooggeboren familie en ook niet op het gezegend zijn met aardse goederen. Dat deed ze ook in 't verleden niet. Alles hangt af van het geluk. Dwarsboom de zuivere liefde niet in haar streven. Op hoge afkomst let ze maar matig. »

Op deze ernstige ontboezeming, waarin het publiek een nobele toon hoort trillen, gaat de moeder in. Ditmaal tapt ze uit een ander vaatje en ontvalt haar geen enkel schimp- of scheldwoord. Weliswaar staat ze perplex van zijn dwaze verliefdheid, maar daar weet ze wel een middeltje voor.

'n Rilling van afschuw en verontwaardiging gaat er door de rijen van die vrouwelijke luisteraars, voor wie *eer* nog een waarachtig begrip is, wanneer ze horen, dat de moeder ongevraagd verraad wil plegen. Lanseloot hoeft slechts « ja » te knikken en de geerde zal aanstaande nacht in zijn macht zijn, in 't diepst

geheim, zonder oor- of ooggetuige. In zijn slaapvertrek kan hij met haar handelen naar welgevallen. Onder één voorwaarde! Zonder zich over de gemeenheid van het voorstel lang te bedenken, hapt hij haastig toe. Het in zijn kaart spelen vindt hij prachtig. Hij wil er graag 'n fuifje van maken en zich in zijn salet amuseren. Ongezien stemt hij al in de voorwaarde toe, niet bevroedend welke strik er gespannen ligt. Zijn oren tuiten, het bloed golft naar zijn voorhoofd, als zij imperatief dicteert: « Je zweert me hier en nu als trouwhartig ridder, dat je, na aan Sanderijn je lust gekoeld te hebben, woordelijk zult zeggen: « Ik heb absoluut mijn bekomst van u. Ik ben zo verzadigd, alsof ik zeven zijden spek verorberd had; alles in u staat me tegen ». Geen syllabe zult ge veronachtzamen — maar alles letterlijk herhalen. Vervolgens zult ge onverwijld haar de rug toekeren, u fijn inwikkelen en heerlijk van uw nachtrust genieten, zonder één woord met haar te wisselen. Zo zult ge het stilzwijgen bewaren ».

Lanseloot is veel van zijn moeder gewend. Dit overtreft echter alles. Zo grof heeft hij haar nog niet horen praten. Kan zij verlangen, dat hij, de hooggeplaatste, zo'n liederlijke taal uitslaat? Welk profijt kan ze uit een dergelijke handelwijze putten? Wat voor nut heeft het voor zijn moeder, als hij zich zou gedragen als een hond en Sanderijn bejegenen op een wijze die alle perken te buiten gaat? En stommetje spelen als een nietswaardige? Welke gedachten moeten er niet in deze geëerde jonkvrouw omgaan, als ik mij zó vergeet, terwijl ik pretendeer haar geheel en al lief te hebben? Mijn hart zou ineenkrimpen van deernis en pijn.

De hardvochtige moeder geeft geen krimp. Haar eis handhaaft zij onverkort. Wil hij meester zijn van wat hij verlangt, dan moet hij de belofte doen en ze eerlijk nakomen.

Stellig heeft een aanzienlijk deel van het vrouwelijk publiek gehoopt of verwacht, dat de ridder dit schaamteloze voorstel zou verwerpen. Hoe diep moeten deze dames dan wel in hun verwachtingen beschaamd zijn, wanneer ze Lanseloot — zij het met enige merkbare weezin — horen toegeven. « Zorgt u er dan voor, dat zij vanavond in mijn vertrek komt. Wat ge van mij verlangt, zal ik precies zo uitvoeren. Doch dat het mij aan het hart gaat, staat vast ».

Met deze afgeperste belofte verlaat hij langzaam de scène, onderwijl — terzijde — tot de luisteraars mompelend: Menigeen bezigt woorden waar hij niets van meent. Zo is 't mij eveneens vergaan. Al zal ik straks gemene dingen tegen Sanderijn zeggen, die zijn mij niet van harte gemeend. Immers, ik koester te veel hoogachting voor haar eervolle persoonlijkheid. Moge de almachtige God haar vergevingsgezind stemmen jegens mij. Nog-

maals prijst hij haar eerzaamheid en goedheid. Een voorgevoel kwelt hem echter. Indien zij 't euvel zou duiden, dan zal dit tot een scheiding leiden. In dat geval zal hij het meeste chagrijn ondervinden.

Wellicht denken sommigen van de toeschouwers, heel volks: eigen schuld wordt niet beklagd. Men voelt aankomen, dat de felle vrouw die nu alleen op 't toneel staat, iets in het schild voert. Op welke wijze zij de strik zal spannen, interesseert thans de meelevende menigte. Eerst laat de harteloze de luisteraars weten wat haar intentie is. Lanseloot en Sanderijn moeten, kost wat kost, van elkaar gescheiden worden. Tot elke prijs wil zij een verbintenis tussen die twee voorkomen. Er is een te groot onderscheid in adelstand om dat te tolereren. Dat haar zoon op een huwelijk aanstuurt, is haar duidelijk geworden. Daar zal ze 'n stokje voor steken. Nooit zal ze haar toestemming verlenen. « Faire bonne mine à mauvais jeu ». In zekere zin brengt ze dit in praktijk. Zij roept Sanderijn, die vraagt wat er van haar dienst is.

Met een bedrukt gezicht veinst ze, dat Lanseloot ziek is geworden en zij zich ongerust maakt over zijn stilzwijgen. Het lozen van een zware zucht door haar zoon vat zij als een veeg teken op. Als zijn leven er maar niet mee gemoeid is.

Wellicht kan Sanderijn hem enige opbeuring verschaffen. Het gaat werkelijk slecht met hem.

Sanderijn interpreteert het minzaam verzoek als een gecamoufleerd gebod. Zij die op haar hoede was, toen Lanseloot op een samenzijn aandrong, voelt er niet zo bijster veel voor, om helemaal alleen naar de slaapkamer van de verliefde jongeman te gaan. Als de moeder echter meegaat, wil ze gaarne gevolg geven en het werk van barmhartigheid: een kranke bezoeken, uitoefenen. Het zou haar (die immers genegenheid voor hem voelt) smarten, indien het misliep met de ridder.

We mogen onderstellen, dat de moeder haar geïntroduceerd, en zich teruggetrokken heeft, nadat het vogeltje in de strik zat. Weerzinwekkend hoort het publiek, hoe zij eerst moraliserend zegt, dat degene die op z'n tellen past met ere 't levenspad bewandelt. Met een voorwendsel heeft ze Sanderijn in de fuik gelokt. Over deze sluwheid is ze heel trots. Nu reeds durft ze voorspellen: Lanseloots minne vervliegt als rook, zodra hij zijn lust heeft botgevierd. Iets soortgelijks is in 't verleden vaak geschied. Met deze perfide taal heeft ze haar Judasrol gespeeld. Er zal geen enkele vrouw, gehuwd of ongehuwd, sympathie voelen voor deze figuur. Men bevroedt, wat zich daarbinnen gaat afspeelen. Eenmaal in de

val gelokt en terugdenkend aan de stellige verzekering van Lanseloot tegenover zijn onverbiddelijke moeder, kan ieder op z'n vingers uitrekenen, welke tragiek zich achter de schermen voltrekt. Dat we hiermee voor een dramatisch keerpunt staan, is zonder meer duidelijk. Zo aanstonds — al dan niet na een pauze — zal het slachtoffer de aanwezigen inlichten over haar droef ervaren.

Totaal ontdaan, grauw van ellende en ontsteltenis, verschijnt de bedrogen maagd ten tonele. Het eerste wat men hoort is een aanroeping tot de gekruisigde Christus, de onschuldig veroordeelde.

Direct daarna komt de ontlasting over het doortrapte mens, de moeder van Lanseloot (waarmee allen zullen hebben ingestemd).

Wat 'n ontzuivering! Hoeveel wijzer is ze sinds de avond te voren geworden! O, wat 'n lelijke leugen heeft ze mij op de mouw gespeld! En hoe doortrap heeft ze zich getoond door mij in de brute macht van haar zoon te brengen. Eeuwig zal me dat spijten. — Wat echter het diepst haar gemoed gekwetst heeft, is de *gemene taal*, waarvan hij zich bediend heeft, nadat hij haar geweld had aangedaan. En de wijze, waarop hij het slachtoffer na botviering van zijn lusten, de rug had toegekeerd, alsof ze een stinkende hond ware geweest! Afschuwelijk! Dat doorschrijnt haar binnenste met vlijmende pijn.

Nooit ofte nimmer zal Lanseloot nog iets van haar vernemen. Alles laat ze in de steek om haars weegs te gaan, verweg.

Het hart tot God verheffend smeekt zij Hem, haar schande met de mantel der liefde te bedekken, want Hij die harten en nieren doorgrondt, weet, dat alles tegen haar wil geschied is, en dat het haar zielsbedroefd stemt. Weemoedig klinkt haar adieu tot de trouweloze, alvorens zij in het woud op goed geluk gaat rond-dolen.

Hoe zal het verder met deze dwalende jonkvrouw aflopen? vraagt het volk zich af, door medelijden bewogen.

Op de aangrenzende toneelhelft daagt Sanderijn op — alwaar een geschilderde achtergrond een bos en beekje suggereert.

Met een smeekbede tot de Heilige Drieëenheid, God de Vader, God de Zoon en God de Geest, beveelt zij zich in hun hoede aan. Ook de heilige Moeder-Maagd Maria, bron van alle reinheid, vraagt zij om bijstand, opdat haar nooit meer door een man lagen worden gelegd. Met nadruk doet zij op de lofwaardige bron der deugden, Maria, een beroep.

Een bosbeekje ontwarend, besluit zij, uitgehongerd en afgemat, alvast haar kwellende dorst te lessen.

Na deze ontspannende scène vraagt menigeen zich af, welk nieuw element de dramaturg in de intrige zal vervlechten, om het spel de spanning te geven, die uiteindelijk zal leiden tot een verzachting van het leed enerzijds en een bestraffing van het boze anderzijds. Dan pas zal het geschokte rechtsgevoel zich voldaan weten.

Een nieuwe figuur, een antipode van de trouweloze, onhoffelijke ridder uit het eerste bedrijf, komt klank en kleur geven aan de volgende taferelen.

Een jagend edelman verschijnt, — zo 't kan te paard — zich in Gods bescherming aanbevelend en tevens rekenend op de beminnelijke Maagd Maria, tegelijk hopen op een gunstige jacht. Want dagenlang is de fortuin hem ongunstig geweest, zodanig dat zelfs geen konijntje in het schootsveld van zijn pijl en boog kwam.

Hoorngeschal doet groot en klein even opschrikken door zijn heldere klanken. Daar slaakt de jager een kreet van verrassing. Bij de ruisende beek ontwaart hij een jonkvrouw, zó lief en aantrekkelijk, en tevens zó welgemanierd, dat hij de dag prijst.

'n Nieuw hoornsignaal doet de luisteraars en de betrokkene nogmaals sidderen, speciaal, wanneer hij haar een «Halt!» toeroept. Het publiek voelt, dat er een pikant element in het spel is gekomen. Wat zal deze ridder voor spanning brengen? Zijn uitlatingen wijzen op een sterke zucht naar een avontuurtje en liefst van sensuele aard. 't Is een vreemde manier van begroeten, als hij haar in een vergelijking betreft, waarbij zij uitverkoren wordt boven een varken van zuiver goud.

Sanderijn is maar matig ingenomen met deze matineuze ontmoeting. Het jongste verleden heeft haar het vertrouwen in ridders doen verliezen. Zij vreest zijn avances, om niet te zeggen agressie. Daarom smeekt ze hem — terwille van zijn riddereer — geen geweld te plegen noch haar op verachtelijke wijze te bejegenen. Zijn reputatie zou door brutoheid slechts geschaad worden en men zou hem op de kastelen met de vinger nawijzen. Doch zij vertrouwt op zijn nobele inborst en faam. Op grond daarvan zal hij tegenover haar zijn zelfrespect hooghouden.

Door deze vertederende en toch ook weer imponerende toespraak bewerkt zij een duidelijke wijziging in zijn habitus.

Nieuwsgierig informeert hij naar de streek waar zij vandaan komt, en wat haar naar dit bos gedreven heeft. Zat zij op iemand te wachten? Wellicht 'n afspraak met een hooggeboren iemand? Dan zou hij zich discreet terugtrekken.

Sanderijn voelt zich reeds op haar gemak. Van agressiviteit of suspecte intenties is bij de jager niets meer te bespeuren. Vrij-

moedig beantwoordt ze zijn vragen en maakt hem duidelijk, dat zij van elders gekomen is, daar door het lot achtervolgd werd en op goed geluk aan het dolen is gegaan.

De ridder interpreteert een en ander met levendig optimisme als een glimlach van Fortuna. Hij wil haar meenemen naar zijn burcht en haar gastvrijheid bewijzen. Zowel haar uiterlijk als de hoofse gesprekvorm heeft diepe indruk op hem gemaakt.

Daar is Sanderijn niet happig op. Zij herinnert zich vermoedelijk, dat ook Lanseloot van een juweel en een kasteel had gewaagd, waarvan de bijbedoeling maar al te duidelijk was.

Deze weigering en achterdocht betekenen olie op het vuur. De jager bekent haar ronduit zijn diepe liefde en verzekert haar, dat ze zijn wettige vrouw zal worden. En haar aantrekkelijke hoedanigheden, én haar hoffelijkheid hebben hem in liefde doen ontbranden. Indien zij er in toestemt zullen ze in 't huwelijk treden. Als hij haar naam mag weten, zal hij dat op prijs stellen. Wederom verzekert hij haar, dat ze kasteelvrouwe zal worden. Stilaan is er in Sanderijn iets ontdooid. Zij gaat grif in op zijn verzoek en vertelt wie en wat haar vader was: weleer in dienst van de koning van Avergne.

Blij verrast verneemt hij haar muzikale naam Sanderijn. Het kan niet anders, of een engel heeft hem die ochtend aangespoord op jacht te gaan. Ten derde male verzekert hij haar, dat hij haar zal trouwen.

Heel zijn houding en heel zijn optreden, alsook de beminnelijke wijze van spreken hebben Sanderijn ontroerd en een genegenheid in haar gewekt. Wanneer dan alles zo schijnt geschikt te zijn, zal ze zich niet langer verzetten en haar lot in zijn handen leggen. Moge de goede God hem alles vergelden. Zo bidt zij, na van emotie in herhaling te zijn gevallen, inzonderheid wat aangaat zijn hoffelijke taal.

Met begrijpelijke instemming heeft het publiek deze romantische dialoog (waaraan geen handeling te pas komt) gevolgd.

De eed van trouw, waarmee hij zijn aanstaande huwelijksbelofte bezegelt, heeft hem van de algehele sympathie der toeschouwers verzekerd. Beiden bewegen zich quasi in de richting van het toneel, waar een boom, in natura of geschilderd aan Sanderijn gelegenheid biedt, om haar beminde op een treffende wijze, in fraaie, symbolische taal te vertellen, wat haar overkomen is. De beelden, ontleend aan de populaire valkenjacht en uit de miniatuurkunst overbekend, hebben vóór alles de edelen aangesproken. Doch ook de gewone burger zal de allegorie zonder moeite in zich opgenomen hebben en de fijne voorstelling van de roekeloos geroofde bloesem gewaardeerd hebben.

De jager zelf is uiterst bescheiden in zijn commentaar en reageert op hoofse wijze. Om één bloemetje, aan de heerlijke bloei ontstolen, zal hij de veel vruchtbaarheid belovende boom niet verafschuwen. Integendeel. Met Gods zegen zal hun huwelijk ideaal worden.

Eén van de lichtpunten is hiermee bereikt. De nobele jonkvrouw heeft na de bittere desillusie een nieuwe zon zien opgaan. Het hoogste geluk is haar thans ten deel gevallen. Een waarlijk hof-felijk edelman heeft het schoonste in haar wakker geroepen en in volkomen vertrouwen sluit zij de hechtste band met de geliefde van haar hart.

Het derde bedrijf opent met een schril contrast tot de geluksscène van daarnet. De toeschouwers zien vóór zich de verleider van Sanderijn, die na haar vlucht door wroeging en gewetensangst gefolterd wordt. Waar hij ook gezocht heeft, nergens is een spoor van de begeerde jonkvrouw te vinden. Nu heeft Lanseloot spijt over de onhoffelijke taal, door zijn moeder voorgezegd en door hem woordelijk, in alle rauwheid, tot zijn slachtoffer gericht. Over zijn daad als zodanig rept hij geen woord. Alle schuld werpt hij op zijn moeder en haar onzalig idee. Meer dan ooit brandt de liefde voor Sanderijn in zijn binnenste. Als een keizerin heerst zij over zijn geest en gemoed, over heel zijn wezen. Heel zijn verlangen gaat naar haar uit. Deswege zal hij overal nasporingen laten verrichten. Onmisbaar is hem daarbij de hulp van Reinout, zijn liefste en toegewijde vertrouweling.

Prompt verschijnt deze ten tonele en informeert naar de reden van het geklaag en gejammer van zijn heer. Met klimmende verbazing aanhoort hij de uiteenzetting over de gevluchte hof-dame, wier schoonheid en goedheid hem geschilderd wordt, en waarvan hij thans verneemt, dat Lanseloot haar als bruid het kasteel wil binnenleiden, ondanks de afwijzende houding van heel zijn familie.

Medelijden en sympathie doen hem beloven het onmogelijke te beproeven, al moest hij zijn leven in de waagschaal stellen. Nochtans laat hij niet na te waarschuwen voor deze onderneming. Onder welke omstandigheden zal Reinout de gezochte terugvinden? Aan lager wal geraakt? of de hemel weet waar. Tegen een disqualificatie tekent Lanseloot direct protest aan. Daarvoor slaat hij Sanderijn te hoog aan. Geen jonkvrouw is zo gesteld op haar eer en eerbaarheid. Voor geld noch goed zal zij zich — met wie dan ook — afgeven. Innig heeft hij haar lief en daarom moet Reinout niet talmen met zijn opsporing.

Mogelijk kan een gedeelte van het publiek de snoodheid van

Lanseloot nog niet vergeven. 't Is echter denkbaar, dat zijn berouw sommigen iets milder stemt en zijn voornemen om het gepleegde onrecht te herstellen, het oordeel matigt. Enige nieuwsgierigheid naar het uitvoeren van de opdracht wordt zeker gewekt.

De dramaturg last thans — ter ontspanning — een scène in het bos in, die door zijn ietwat boers-grappig karakter de lachspieren in beweging zal gebracht hebben.

Een van de ondergeschikten van de kasteelheer en Sanderijn, belast met het toezicht op de bossen, bevindt zich aan de beek, waar zijn heer de schone slotvrouw heeft gevonden. Triomfantelijk is zij als 'n keizerin en wettige gemalin de burcht binnengevoerd. Dank zij de adeldom van haar karakter zijn alle kasteelbewoners voor haar met genegenheid vervuld.

Sindsdien zit de boswachter op het vinketouw en ligt op de loer, om óók zo'n schoonheid te verschalken, die mogelijkerwijze in het bos kon verdwalen.

Wellicht grinnikend over deze burleske figuur die zich verschuilen moet, kijkt het publiek mee uit naar de persoon die thans ten tonele verschijnen zal.

Het is de intimus van Lanseloot, de zoekende Reinout, die toevalligerwijs aan de snelle vliet opdaagt, waar voordien reeds een trefpunt is geweest. Door een gebed tot de zuivere Maagden-Moeder-Maria hoopt hij geluk te hebben. Hij koestert het optimistisch vertrouwen Sanderijn te vinden en haar zijn heer als gemalin in de armen te voeren. Als God hem daarbij helpt, zal het stellig lukken.

Abrupt verandert Reinout van toon en mimiek als hij boven 't struikgewas het onheilpellend gezicht van de boswachter ziet opdagen. Zijn aanvankelijke schrik wordt hij meester, en wanneer hij constateert, dat er slechts van één kerel sprake is, besluit hij een eventuele strijd niet te schuwen.

Als hoffelijk heer begroet hij het onguere type heel beminlijk en zelfs christelijk. Daarvoor blijkt de ruige kwant ontvankelijk, zodat Reinout vrij spoedig weet: hoe en wat betreffende Sanderijn. De boswachter vertelt ook, dat zij reeds een jaar getrouwd is en in vrede en geluk leeft, kortom een ideaal huwelijk. Dat de burchtvrouw aller sympathie geniet, verzuimt hij niet er aan toe te voegen.

Reinout verkeert geen ogenblik in twijfel. Dit is de langgezochte. Naam en omstandigheden en tijdstip: alles klopt.

Of hij haar misschien zou kunnen spreken? en, zo ja, op welke wijze?

De slimme « garde-chasse » zegt meesmuilend, dat daar wel een mouw aan te passen is, mits hij wordt ingeschakeld. 'n Stevige

drinkpenning is altijd welkom. Met enige snoeverij tracht hij Reinout te imponeren, die zich van zijn royaalste zijde laat kennen en de dienstwillige dienaar ten snelste naar 't kasteel doet draven, om een afgezant uit Denemarken aan te dienen.

Voor 't eerst wordt de hoge vrouwe geconfronteerd met de kamerling van Lanseloot, die zij uit de aard der zaak kent. Zo hoffelijk als hij haar aanspreekt, zo correct is zij van haar kant.

Ofschoon Reinout weet dat zij getrouwd is, kwijt hij zich nochtans van zijn opdracht en brengt haar het huwelijksaanzoek van zijn meester over.

Er klinkt enige scherpte in haar toon, haast cynisch, wanneer zij de kamerling verzoekt aan zijn meester te zeggen, zich met andere spelletjes bezig te houden. Om de liefde van Lanseloot geeft ze geen zier.

Reinout tapt nu uit een ander vaatje. Aandoenlijk schildert hij de troosteloze toestand van zijn meester, die ten dode is opgeschreven, indien hij haar niet als bruid mag begroeten. Dure eden heeft Lanseloot gezworen, haar als gemalin op de troon te plaatsen, ook al zouden alle bloedverwanten zich daartegen verzetten.

Vergeefse moeite. Zij heeft een uitstekend echtgenoot, aan wiens zijde ze ingelukkig en harmonisch leeft. Al zou Lanseloot met goud bekleed en belegd zijn, en over macht beschikken als Hector van Troje of Alexander de Grote, dan nóg zou ze hem niet begeren als man. Boven allen die leven prefereert zij haar man, van wie ze zielsveel houdt en die ze onwankelbaar trouw blijft.

Met leedwezen constateert Reinout, dat haar besluit onherroepelijk is. Dat betekent voor zijn heer de volkomen ontreddering. Hij kan niet nalaten haar nog eens te verzekeren, dat Lanseloot positief beloofd heeft met Sanderijn te huwen.

Voor haar is dit een nieuwe aanleiding om de lof van haar gemaal te zingen en hem te prijzen, zowel vanwege zijn innerlijke als uiterlijke kwaliteiten. Dat zij zo iemand uit de grond van haar hart liefheeft, laat zich begrijpen.

Ze wil de conversatie afbreken en adviseert Reinout zo snel mogelijk naar Denemarken terug te keren, en Lanseloot aan te raden elke gedachte aan haar uit het hoofd te zetten.

Beseffend, dat elk pleidooi overtollig is, berust Reinout in zijn mislukte zending. Evenwel, met lege handen keert hij niet gaarne huiswaarts. Misschien is zij genegen hem in dit opzicht te helpen. Indien hij enig stuk van overtuiging kan overleggen, zal hem zulks alleszins van pas komen.

Daartoe verklaart Sanderijn zich bereid. In onstoffelijke zin, welteverstaan. Dan drukt zij hem tot viermaal toe op het hart aan de ridder, de koene held, te vertellen over een valk van hoge afkomst en waarde, die op een boom vol bloesem neerdook en daar één bloempje van ontrukte. Naderhand keerde die vergeefs terug, doch vond niet wat ie zocht. Dat verdroef de valk maar al te zeer.

Zo Reinout deze boodschap wil overbrengen, zal zijn meester dit stellig begrijpen, en accepteren, dat een en ander afkomstig is van Sanderijn.

Bijna bruusk maakt ze na deze symbolische mededeling een eind aan het gesprek en trekt zich in het kasteel terug.

In een pessimistisch gekleurde monoloog lucht Reinout zijn bezwaard gemoed. Met grote vreeze vreest hij de komende dingen. Hij is er hevig door van streek gebracht. Zegt hij straks de volle waarheid, dan is moord en doodslag niet te voorkomen. Immers kost wat kost zal zijn heer Sanderijn willen bezitten. Al moeten doden vallen onder de naaste familieleden, Reinout zal zich door niemand laten weerhouden, en het eigen leven op 't spel zetten. Met een resultaat, dat al deze offers niet loont. Uiteindelijk is 't beter een leugentje om bestwil te verzinnen. Waarom niet gezegd: «Sanderijn is dood»?

Duidelijk voelt men in dit handelingsaspect, dat de zending van Reinout een noodlottige afloop zal krijgen. Enige bekleming kan zich van sommige toehoorders meester maken, en men zal Lanseloot met brandende nieuwsgierigheid bij de teruggekeerde horen informeren naar Sanderijn.

Eerst tracht hij zijn meester wijs te maken, dat zij in Afrika verzeild was geraakt en tijdens het gesprek met hem plotseling overleden was. Deze doorziet het weefsel, en eist een degelijk bewijs.

Bijna woordelijk repeteert Reinout het allegorisch verhaal, dat zij hem verteld heeft, er aan toevoegend, dat Sanderijn daarop de geest had gegeven.

Ditmaal accepteert Lanseloot de geloofwaardige wijze van voorstellen, en zelfs het feit van haar begrafenis.

Hoe diep indruk-wekkend deze geschiedenis wel is, blijkt duidelijk uit de klacht en alleenspraak, de zelfbeschuldiging en spijt, door Lanseloot uitgesproken.

Het publiek ziet aankomen, dat de «held» zijn ondergang tegemoet gaat, na de katharsis in vorige taferelen.

Dithyrambisch noemt hij Sanderijn een «spiegel boven alle vrouwen», de uitverkorene zonder weerga. Smartelijk klinkt zijn

kreet van afgrijzen, omdat het juist zijn eigen moeder was, die hem de afschuwelijke raad gaf, zich te misdragen in daad en woord. Daardoor immers is de breuk met de beminde ontstaan en is zij voor hem voor altijd verloren. Aan beiden zal dit het leven kosten. Ook zijn hart is immers gespleten en « doorbeten ». Wat rest hem anders dan dit leven te beëindigen? Alle vreugde is tóch verdwenen. Zonder zon is zijn bestaan. Nog één verlangen rest hem: sterven, teneinde met haar in de eeuwige glorie verenigd te worden. Met dit eschatologisch vooruitzicht geeft hij glimlachend de geest, na God gesmeekt te hebben zijn ziel en de hare in het hemelrijk op te nemen.

*
* *

Wellicht bewogen door dit heengaan uit het ondermaanse in volledige confessie en berouw, heeft het publiek de slotscène van het tragisch leven van Lanseloot gadeslagen.

In een narede vertolkt Reinout de gevoelens van de doorsneeluisteraar. Men neme de droevige zielegang van Lanseloot ten voorbeeld. Alleen hij die eerlijk en oprecht lief heeft, zal de beminde geheel voor zich winnen. Doch dan is noodzakelijk, dat men in hoofse taal spreekt. De edelman van Denemarken heeft zich helaas laten verleiden door een boosaardig advies om onheus te handelen en zich van grove taal te bedienen. Dat is hem duur komen te staan, wat jammer is, daar hij diep in zijn hart Sanderijn beminde. De stuitende raadgeving om gemene woorden te bezigen heeft alles bedorven en haar voor hem verloren doen gaan.

Daarom raadt de epiloogspreker alle mannelijke luisteraars aan, zich van keurige bewoordingen te bedienen, overal waar dat pas geeft en mogelijk is. Men kan niet genoeg de nadruk leggen op hoffelijkheid en oprechte liefde. Wie zich daaraan houdt, die zal wederliefde en zoetheid van de beminde ten deel vallen ⁴.

Met het bekend verzoek om rustig te blijven, eindigt het stuk, waarbij tevens wordt aangekondigd, dat na enkele minuten een klucht ten tonele wordt gevoerd.

(4) Hier zij nogmaals aandacht gevraagd voor het uitstekende boek van A. DE MAEYER die Lanseloot als drama hogelijk looft op blz. 88-92.